

INHOUD

LIJST VAN TABELLEN
LIJST VAN GRAFIEKEN
LIJST VAN KAARTEN
LIJST VAN BIJLAGEN
LIJST VAN AFBEELDINGEN
MUNTEN, MATEN EN GEWICHTEN

1.	INLEIDING	1
1.1.	DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	2
1.2.	TIJDSAFBAKENING	10
1.3.	HET ONDERZOEKSGBIED; BEGRENZING EN BESTUURLIJKE INDELING	11
2.	HET NIEUWE LAND EN ZIJN BEWONERS	17
2.1.	DE ERFENIS VAN DE 16E-EEUWSE OVERSTROMINGEN	17
2.1.1.	Het landschap	18
2.1.2.	Bedijkingen en de omvang van het cultuurareaal	21
2.2.	DE LOOP VAN DE BEVOLKING	24
2.3.	BEROEP EN WELSTAND	31
2.3.1.	De beroepsstructuur	32
2.3.2.	De boeren	36
2.3.3.	De 'burgers'	41
2.3.4.	De arbeiders	47
2.4.	BESLUIT	51
3.	PRIJZEN, LONEN EN LASTEN	55
3.1.	DE VISIE VAN DE TIJDGENOTEN	56
3.2.	DE PRIJS VAN TARWE	60
3.3.	DE KOOP- EN PACTHPRIJZEN VAN LANDBOUWGROND	64
3.3.1.	De koopprijs	65
3.3.2.	De pachtprijs	68
3.4.	LONEN	72
3.5.	BELASTINGDRUK	77
3.5.1.	De tienden	78
3.5.2.	De verponding	79

3.5.3.	De gemene middelen	80
3.5.4.	De polderlasten	82
3.5.5.	De last van verponding, gemene middelen en geschot	85
3.6.	OORLOGSSCHADE	86
3.7.	BESLUIT.....	90
4.	BEDRIJFSGROOTTE EN EIGENDOMSVERHOUDINGEN	93
4.1.	INLEIDING; DE BEDRIJFSVORM	93
4.2.	DE BEDRIJFSGROOTTE	98
4.3.	DE EIGENDOM VAN DE GROND	103
4.4.	EIGENDOM, PACTH EN BEDRIJFSVOERING	116
4.5.	BESLUIT.....	123
5.	HET BOERENBEDRIJF	127
5.1.	HET GRONDGEBRUIK	127
5.1.1.	Het grasland	128
5.1.2.	Het bouwland	130
5.1.3.	Vruchttopvolging, bemesting en grondbewerking	142
5.1.4.	De houtteelt	146
5.2.	KAPITAAL; VEESTAPEL EN WERKTUIGEN	148
5.2.1.	De paarden	149
5.2.2.	Het rundvee	152
5.2.3.	De varkens.....	156
5.2.4.	De schapen	158
5.2.5.	Werktuigen en gereedschappen	159
5.3.	DE ARBEID	169
5.3.1.	Agrarische beroepsbevolking en cultuurareaal	170
5.3.2.	Trekarbeid	171
5.3.3.	De arbeidsbehoefte; vaste en losse arbeiders	173
5.3.4.	Beloningsstelsels	178
5.4.	DE GEWASOPBRENGSTEN	181
5.5.	BESLUIT.....	188
6.	BOER EN KOOPMAN	193
6.1.	DE UITVOER VAN LANDBOUWPRODUCTEN	194
6.2.	DE ROL VAN DE BOER IN DE GRAANHANDEL	207
6.3.	EEN COMMERCIELE ATTITUDE?	215

6.4.	BEDRIJFSRESULTATEN	228
6.5.	BESLUIT	243
7.	HET ONTSTAAN VAN EEN EIGENERFDE BOERENKLASSE ...	247
7.1.	TWINTIG FAMILIES	248
7.2.	DE VERWERVING VAN HET GRONDBEZIT	252
7.3.	HET DEMOGRAFISCH GEDRAG	264
7.4.	SOCIALE MOBILITEIT: HUWELIJKSPOLITIEK EN BEROEPSKEUZE	269
7.5.	DE VERDELING VAN DE NALATENSCHAP	283
7.6.	KREDIET	297
7.7.	BESLUIT	304
8.	DE BEDRIJFSGEBOUWEN	311
8.1.	DE ERFINDELING	312
8.2.	HET WOONHUIS	316
	8.2.1. Bouwmaterialen	316
	8.2.2. De grootte en indeling van de woning	319
	8.2.3. De inrichting van de woning	332
8.3.	SCHUUR EN BIJGEBOUWEN	342
8.4.	BESLUIT	352
9.	SYNTHESE	357
	SUMMARY	371
	BIJLAGEN	383
	NOTEN	433
	ARCHIEVEN	459
	AANGEHAALDE LITERATUUR	461
	REGISTER OP GEOGRAFISCHE NAMEN	475
	REGISTER OP PERSOONSNAMEN	479

LIJST VAN TABELLEN

Tabel

2.1.	De loop van de bevolking van West-Zeeuws-Vlaanderen, 1698-1850	27
2.2.	Het aantal boerenbedrijven in acht gemeenten, 1687-1850	37
2.3.	Verdeling van het aantal boerenbedrijven naar hun paardenbezit in 1687 en 1794	40
2.4.	Neringdoenden te Groede en Breskens, 1688-1796	42
2.5.	Voorzieningen in West-Zeeuws-Vlaanderen, op de Zeeuwse eilanden en in Hollands Noorderkwartier rond 1800	45
2.6.	Verschuivingen in de sociale structuur van Groede en Breskens, 1688-1796	48
2.7.	Aantal arbeidershuishoudens in het bezit van minstens één melkkoe, 1687-1794	49
3.1.	Snijlonen voor tarwe en gerst, 1718-1829	73
3.2.	Dorslonen op verschillende bedrijven, 1684-1829	74
3.3.	De tarieven van de verponding in 1629 en 1665	79
3.4.	De hoogte van de gemene middelen voor boerenbedrijven van verschillende grootteklassen in de parochie Cadzand, 1724	82
3.5.	De hoogte van verponding, gemene middelen en geschot samen, 1660-1740	85
4.1.	De bedrijfsgroottestructuur omstreeks 1750	99
4.2a.	De bedrijfsgroottestructuur in de parochie Cadzand, 1694-1783	100
4.2b.	De bedrijfsgroottestructuur in de parochie Groede, 1665-1795	100
4.3.	Het aantal landbouwbedrijven per grootteklasse in 1750 en 1895	102
4.4.	De eigendomsverhoudingen van landbouwgrond, 1665	104
5.1.	De gewasarealen, 1670-1795	131
5.2.	De gewasarealen, 1794-1849	140
5.3.	Het aantal werkpaarden per 100 ha landbouwgrond, 1687-1850	149
5.4.	Het aantal runderen per 100 ha landbouwgrond, 1687-1850	153
5.5.	Het aantal varkens per 100 ha landbouwgrond, 1675-1795	157
5.6.	De verhouding tussen de agrarische beroepsbevolking en het cultuurareaal, 1688-1849	171
5.7.	Het aantal inwonende personeelsleden en kinderen boven 15 jaar en de loonkosten, ca. 1750	175
5.8.	Wijze van beloning van de belangrijkste taken op het boerenbedrijf, ca. 1740-1850	179
6.1.	Raming van de uitvoer van tarwe uit West-Zeeuws-Vlaanderen, omstreeks 1700 en 1795	200
6.2.	Alfabetisme van boeren en boerinnen omstreeks 1750 per welstandsklasse	217
6.3.	Het aantal gedorste en het aantal verkochte zakken granen en peulvruchten op het bedrijf van de wezen Mullié, 1740/41-1742/43	239
6.4.	De geldelijke opbrengst van akkerbouwgewassen en de prijzen van tarwe en gerst op de bedrijven van Van de Vijver en Becu, 1765/66-1768/69	242
7.1.	Vijfentwintig eigenerfde boeren, ca. 1750	250
7.2.	Grondaankopen door Paulus van de Plassche en de financiering daarvan, 1699-1729	262

7.3.	De gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk per dertigjarige periode, 1730-1849	265
7.4.	De gemiddelde hoogte van de rente per twintigjarige periode, 1700-1859 ..	300
7.5.	De herkomst van geleend geld per twintigjarige periode, 1700-1859	302
8.1.	Het aantal vertrekken per woning in procenten van het totaal aantal woningen (inventarissen), 1700-99	327
8.2.	Het voorkomen van benamingen van vertrekken in boedelbeschrijvingen, 1700-99	328
8.3.	Het vertrek waar zich het karngereedschap bevond, 1725-1849	333
8.4.	Het percentage boedelbeschrijvingen waarin bepaalde voorwerpen worden vermeld per kwart eeuw, 1700-1849	335
8.5.	Het aantal gedateerde boerenhuizen per halve eeuw, 1600-1849	341
A.1.	Bevolkingscijfers van West-Zeeuws-Vlaanderen, 1688-1806	390
A.2.	De beroepsstructuur op het platteland van West-Zeeuws-Vlaanderen in 1748, 1796 en 1850	391
A.3.	Neringdoenden te Groede en Breskens, 1688-1798	392
C.1.	Verkoop van landbouwgrond, 1680-1847	400
C.2.	Bruto contractuele pachtprizen, 1650-1846	402
C.3.	De hoogte van het ordinair geschot in de Watering Cadzand, 1656-1850 ...	404
F.1.	Bestemming van de uitvoer van granen, peulvruchten en zaden via Sluis, 1693-1793	414
F.2.	De uitvoer van granen en peulvruchten via Sluis, uitgesplitst per gewas, 1741-1746	416
F.3.	De uitvoer van koolzaad, vlas, runderen en varkens via Sluis, 1693-1793	417
G.1.	De gemiddelde hoeveelheid zaaigoed voor tarwe, gerst, rogge en bonen, 1700-1849	422
H.1.	Opbrengsten van tarwe en wintergerst op drie bedrijven in de Watering Cadzand, 1784-1825	426
H.2.	Opbrengsten van koolzaad, 1731-1802	427
H.3.	De inkomsten en uitgaven van het bedrijf van de wezen Mullié, 1740/41-1742/43	428
H.4.	De inkomsten en uitgaven van het bedrijf van de wezen Becu, 1766/67-1767/68	429
I.1.	De zuigelingensterfte per dertigjarige periode, 1730-1819	432

LIJST VAN GRAFIEKEN

Grafiek

2.1.	De beroepsstructuur op het platteland van West-Zeeuws-Vlaanderen in 1748, 1796 en 1850	33
3.1.	Aantal overdrachten van roerende goederen wegens pacht schulden, 1680-1779	59
3.2.	De prijs van tarwe te Brugge (1608-1855) en Dordrecht (1697-1855)	61
3.3.	De koopprijs van landbouwgrond, 1682-1845	66
3.4.	Pachtprijzen in de Watering Cadzand en de Isabellapolder, 1650-1846	69
3.5.	Het gemiddelde jaarloon van grote knechten per decennium, 1740-1849	75
3.6.	Het geschot in de Watering Cadzand, 1656-1850	84
4.1.	Veranderingen in het grondbezit van inwoners van West-Zeeuws-Vlaanderen, 1680-1839	106
4.2.	Veranderingen in het grondbezit van de Vlaamse en Hollands/Zeeuwse burgerij, 1680-1839	108
4.3.	Netto pacht opbrengsten in de Watering Cadzand, 1656-1846	109
4.4.	Veranderingen in het boerengrondbezit aan de kust en in het binnenland, 1680-1839	112
4.5a.	Hollands/Zeeuws grondbezit, 1665 en 1825	114
4.5b.	Het grondbezit van boeren, 1665 en 1825	115
4.5c.	Belgisch grondbezit, 1665 en 1825	115
5.1.	De prijs van tarwe te Brugge, 1604-1860	134
5.2.	Het aantal paarden per 100 ha landbouwgrond volgens boedelbeschrijvingen, 1675-1795	151
5.3.	Het aantal runderen per 100 ha landbouwgrond volgens boedelbeschrijvingen, 1675-1795	155
5.4.	Het aantal ploegen per 100 ha landbouwgrond, 1675-1795	163
5.5.	Het percentage boedelbeschrijvingen waarin een wanmolen of rolblok wordt vermeld, 1650-1795	165
5.6.	Arbeidsbehoefte op een bedrijf van 150 gemeten omstreeks 1817	174
5.7.	Het aantal widders op de boerderij van baron de Draeck bij Groede, mei-juli 1811	176
5.8.	Opbrengsten van tarwe en wintergerst in de Watering Cadzand, 1784-1825	183
6.1.	Bestemming van de uitvoer van granen, peulvruchten en koolzaad, 1693-1793	196
6.2.	Samenstelling van de graanuitvoer, 1693/98 en 1741/47	199
6.3.	De uitvoer van vlas, 1693-1793	201
6.4.	De uitvoer van koolzaad, 1693-1766	202
6.5.	De uitvoer van runderen, 1693-1793	203
6.6.	De uitvoer van varkens, 1693-1793	205
6.7a.	Inkomsten van de wezen Mullié, 1740/41-1742/43	230
6.7b.	Inkomsten van de wezen Becu, 1765/66-1767/68	230
6.8a.	Uitgaven van de wezen Mullié, 1740/41-1742/43	233
6.8b.	Uitgaven van de wezen Becu, 1766/67-1767/68	233
6.9.	Uitgaven en saldi van de families Mullié en Becu in % van de totale inkomsten	237

7.1.	De beroepen van schoonvaders van boerenzonen en -dochters	270
7.2.	De beroepskeuze van boerenzonen, 1730-1819	279
7.3.	De beroepen van partners van boerendochters, 1730-1819	281

LIJST VAN KAARTEN

Kaart

1.1.	Het zuidwestelijk kustgebied aan het eind van de 18e eeuw	12
1.2.	Bestuurlijke indeling van West-Zeeuws-Vlaanderen in 1795	13
2.1a/b.	West-Zeeuws-Vlaanderen in 1600 en in 1700	23
2.2.	West-Zeeuws-Vlaanderen in 1871	53

LIJST VAN SCHEMA'S

Schema

7.1.	Het verwantschapsnetwerk van Pierre Antoine Boidin	276
7.2.	Het verwantschapsnetwerk van Jannis Casteleyn	277
8.1.	De ideaaltypische ontwikkeling van het West-Zeeuws-Vlaamse boerenhuis	339

LIJST VAN BIJLAGEN

Bijlage

A.	HOOFDGELDKOHIEREN EN VOLKSTELLINGEN	383
A.1.	De hoofdgeldkohieren van 1687-88	383
A.2.	De volkstelling van 1698	384
A.3.	De volkstelling van 1748	385
A.4.	De volkstelling van 1796	386
A.5.	Volkstellingen uit de 19e eeuw	387
A.6.	De beroepsstructuur	388
B.	DE KOHIEREN VAN DE OORLOGSLASTEN VAN 1747-57	393
C.	PRIJZEN EN LASTEN	396
C.1.	De graanprijzen	396
C.2.	De kooprijzen van landbouwgrond	396
C.3.	De pachtprijzen van landbouwgrond	398
C.4.	Belastingen	399
D.	OMMELOPERS, VERHOOFDINGEN EN BAANDERSVERGAREN	406
E.	VEETELLINGEN EN GEWASSTATISTIEKEN	408
E.1.	Veetellingen	408
E.2.	Gewasstatistieken	409

F.	TOLREKENINGEN	412
G.	BOEDELINVENTARISSEN	419
H.	BEDRIJFSBOEKHOUDINGEN	423
I.	GEZINSRECONSTRUCTIES	430

LIJST VAN AFBEELDINGEN

Afbeelding

5.1.	De 'Catshoeve', 1772	129
5.2.	Knipprent van een boerderij bij Cadzand, ca. 1843	160
5.3.	Waalse ploeg	161
5.4.	Zeeuwse voetploeg	162
5.5.	Het zuiveren van gedorst graan	169
6.1.	Een afrekening van een makelaar, 1767	209
6.2.	Rekenoefeningen van Abraham de Hullu, begin 19e eeuw	219
6.3.	Jacob de Hullu	224
7.1.	Abraham Johannes Risseeuw	294
7.2.	Sara Adriana Kotvis	294
7.3.	Pieter Leenhouts en Magdalena van Peenen	297
8.1.	Boerderij bij Zuidzande, 1771	313
8.2.	Boerderij bij Zuidzande, 1797	314
8.3.	Woonhuis van de 'Catshoeve'	317
8.4.	Bedstedenwand in een boerderij bij Zuidzande	322
8.5.	Woonhuis van de 'Maneschijnhoeve' bij Sint-Anna ter Muiden	323
8.6a/b.	Woonhuis van een boerderij bij Sint-Anna ter Muiden	324
8.7.	Woonhuis van een boerderij bij Cadzand	331
8.8.	Plattegrond van een boerderij bij Aardenburg	346
8.9.	Schuur van een boerderij bij Groede	348
8.10.	Boerderij bij Cadzand	348
8.11.	Erf van een boerderij bij Cadzand	351